

ЗА ТЕМИТЕ И ПОСЛАНИЕТО НА ТАЗИ КНИГА*

Богдан Богданов

Повечето есета, включени в този текст, са писани и публикувани между 2001 и 2004 г. Първоначалното основание да ги свържа в книга бяха няколкото общи теми, които ги обединяваха. При последвалите размествания и добавки се появиха и други връзки. Особено предимство между тях придоби следната обща черта на включените в книгата есета, това, че те разглеждат по няколко теми едновременно. Отначало смятах, че това е недостатък. Постепенно осъзнах, че става дума за един тип научно изразяване, който има право на съществуване. Ето неговият принцип - по-ефективно е една тема да се разглежда заедно с други теми. Защото така тя се прилага, като се вгражда в модел за реалност. Това смесено разглеждане на няколко теми е характерно за практическото редово говорене, което обаче не го осъзнава. Оттук и убеждението, че ако то се инструментализира, би могло да се пренесе в научната реч и да стане един от характерните ѝ жестове.

Поради смесването на теми, независимо че в хода на коригирането се постарях да отворя едно към друго включените в книгата есета, те продължиха да са самостоятелни цялости. Така се получи свързващата три цялости структура на този текст - по-добре затворената на отделното есе, по-хлабавата на разделите и още по-отворената на цялата книга. Смятам, че и това е един вид послание. Идеята е, че като фикционалните текстове и научните изложения също комбинират и поставят в отношение няколко цялости. Те, разбира се, не са равностойни и това е основното различие между фикционалните и научните текстове. Така и в тази книга, в гледната точка на моето разбиране, разделите и цялото на книгата са един вид усвоени мерки. По-лична цялост, отговаряща на вътрешния ми глас, е отделното есе.

Именно защото е по-лична, я подкрепям и с общо основание, което също смятам за един вид послание. Отделните есета в книгата са дискурсен израз на възгледа, че живеем в редуващи се ситуации. Защо редуващи се? Защото всяка ситуация, в която попадаме, се стреми да се покрие с цялостта на живота, но не успява. Което води до жизнения ред от допълващи се нови и нови ситуации. Един вид аналогия на това е редуването на есетата в разделите и на разделите в цялото на тази книга. При оформянето му имах пред очи и по-конкретен модел – редуването на ясно репликиращи си части в бароковите музикални произведения и съответно свързването на шест произведения в еднороден опус. Не успях да направя такъв опус, разделите в моята книга са четири, но постигнах друга прилика - като доста от частите в концертите-гроси на Хендел от неговия трети опус повечето мои есета са писани по различно време и едва по-късно са включени в цялото на книгата.

Преplitането на теми затрудни озаглавяванията. При есетата добавих подзаглавия и така означих донякъде тяхната многотемност. Заглавията на разделите обаче са условни имена. По-неусловно е заглавието на книгата. Дълго се рових в текста, за да издиря темата обединител. Конкурираха се няколко теми.

* Отделно и заедно. Изд. Планета 3. С., 2005, с. 5-11.

Спечели "Отделно и заедно". Нарекох с тази метафора най-напред есето, което се занимава с едно очевидно отделно и заедно - социалното. Но с повече основание наименувах така цялата книга. Защото на много места в нея се опитвам да размия границата между човешкото и животинското отделно и заедно, както и да вкарам във флуидната бинарност на метафората развиващото се при всяко биологично съществуване подобно колебаене.

Означих по този начин и още едно отделно и заедно - това, че когато сочим в мисълта и речта си едно отделно нещо, със същото име визираме и класа от подобни неща, в който то влиза. Мислим за отделността в заедността. Но къде е връзката между това когнитивно и социалното отделно и заедно? Тя е в това, че поради комуникативната функция на езика, твърденията ни по всички въпроси вървят заедно с общоважими пред-твърдения, в които сме задължително заедно с други хора. За да кажа като аз каквото и да е, имам нужда от общи за някакви всички пред-твърдения. Разграничаването на изброените проявления на отделно и заедно е и мислителен, и практически проблем, тъй като става дума за аспекти, а те се представят от речта за реалности и съответно се търсят в реалността.

Дали тази книга е теоретична и научна? Терминът есе насочва към междинния отговор. Да, тя е теоретична по херменевтичен начин. В нея се настоява, че между науката и ненауката няма бариера, защото и в единия, и в другия случай става дума за реч и разбиране. Настоява се, че науката и теорията се определят не от своите теми, а от начина на разглеждането им. Така че, не е много възможно да бъда добър класически филолог, каквато е университетската ми професия, с познаване на съответната конкретна материя без влизане в един вид общи теми. Въпросът е в каква доза и каква форма да става това влизане и изобщо дали методологическите подкрепи трябва да се предпоставят. Едно от твърденията в тази книга е, че с основни въпроси се занимава всеки, макар и по неоткрит начин. Така че си противореча. Твърдя, че общото е винаги налице и че мислещият трябва да се отпуска в комунитарните пред-твърдения на речта, която ползва, но не зачитам комунитарността на моята научна среда, а блуждая в полето на общата антропология и социология.

Изследвал съм това-онова в областта на старогръцката цивилизация и култура, но вече години наред упорствам, че тези два предмета не са само нещо в себе си, което разбираме отвън, а и нещо за нас, което ни служи да разбираме нашето съвременно себе си. Затова, в името на ефективното занимаване с предмета, който изследвам, съм и във него. Да, но прекалено. Основанието, че при човешките неща е така и че древният свят не е толкова древен, колкото е било нужно по други причини за историята в 19-и и 20-и век, не обяснява защо вече в трета своя книга се занимавам повече с общи въпроси.

Правя го не само защото е нужно, но и защото не владее доброто слово, което не си пилее силите с обсъждания пред скоба. Така че, става дума за продължаваща подготовка, за един вид пропеедвтика. Не искам да бъда философ, социолог или антрополог, а да се подготвя за разглеждане на определена специална материя. Да, но забравям уважаваното твърдение, че когато се прави наука, е редно определени неща да не се знаят. Е, може би някакъв външен контекст, а и мои особености ме карат да предпочитам отвеждащото отвъд граници разбиране пред уютната поместеност в определен научен дискурс. Оттук и противоречието, че

настоявам да се уважава наличната заедност, но ме привлича компромисното промъкване през повече заедности.

Именно за това промъкване изглежда подходяща диатрибно-трактатната форма на есето. Тя обаче обзема и моите особени бележки към текста. Защо особени? Защото цитирам, но справочници и преводи, дори в случаите, когато познавам оригиналите. Нарушавам и приетия начин за цитиране на антични автори. Така означавам предимството на употребата пред обичайното цитиране знак за ученост. Но и ред други отклонения. Най-тежкото е на неиздирения и непосочен източник. Какъвто е случаят с връзката на организъм и динамика, която би трябвало да ме отведе при Уайтхед, или с липсата на опора в критическата семиотика на Еко, или с ленността да не се вчета в изследванията на Гремас по темата за текста. Оневинява ме донякъде идеята, че речта върши своята херменевтична работа и с наличния материал, ако той се ползва цялостно. Ако е така, ще бъде оправдан, че в името на казването на неказвани неща съм допуснал и казването на вече казани.

Нищо друго като изпадането в противоречия и отклонения не отвежда така сигурно до благо на текстовата цялост. Това също е един вид послание. В него има два момента. Първият е метафоричното свързване в идеята за текст на писаните текстове с живите ситуации на общуване и случване. Основанието е, че и едните, и другите са включвания с оглед на някакво преобразуване. Изпаднали в противоречие и конфуз, влизаме в текст, за да прикрием срама, но и за да се поправим. Черпещият енергия от нашите състояния текст ни се отплаща – с отместване, не рядко и с усилване. Вторият момент в това послание е следното метафорично определение - съставен от модулни цялости, текстът е калейдоскоп за правене на цяло. Между цялостите, които се въртят в него, е и възможният контекст, скритото или по-открито указание за определено разбиране - текстът насочва към виртуалната аудитория на разбиращи по подобен начин.

И живите ситуации, и словесните, и музикалните текстове правят и друго. Стимулират, като заемем нещо от тях или се настроим срещу тях, да ги напуснем и да произведем нова ситуация на заедност. Именно поради това и позитивно, и негативно съм зависим не само от прочетено, мислено и говорено от други, но и от по-голямата заедност в регулярни форуми, от които съм отнасял идеи, сведения и недоволства. Редно е да ги спомена. Такива форуми са научните срещи в рамките на Варненския летен фестивал, организирани от професор Ивайло Знеполски годишни конференции с участие на именити чужди философи и учени, ранноесенната школа по семиотика и семинарът «Науката разбирана и правена» в Нов български университет.

Както казах, многотемното есе е цялостта с предимство в тази книга. То е гледната точка на моя прочит, който придава все пак научен характер на тази книга. Защото колкото по-научен е един текст, толкова по-последователно провежда предимството на определено разбиране. Оттук и доброто определение, че научните текстове имат контекстов характер. На практика обаче, независимо че се стремят към тази цялост, те не успяват и развиват и други цялости, които поставят под въпрос чистата контекстовост. Пътят към другата страна е винаги открит - към естествената многотемност и модулност, чиято прекрасна крайност са фикционалните или, както ги наричаме на български, художествените текстове.

Така че, стилистичната монотонност на моята книга насочва към контекстовата стихия на науката. Тя обаче не се реализира в чист вид и книгата става текст, един вид компромис между няколко цялости. Оттук и идеята, че тази драма на неуспеха на научните текстове да бъдат чисто научни е по-добре да се осъзнава и инструментализира.

Така или иначе, текстът и неговите компромиси са налице. Чистите форми, идеалите и мечтите са извън текста. Те са основно две. От една страна е отвореното цяло на свободата, която допуска едни или други по-малки цялости със свое ядро и настроение да следват една след друга. Каквото отворено цяло в края на краищата е самият живот. От друга страна е неуморната равност без преходи и резки промени, това, което наричам с метафора исово изпълнение, мечтата за напълно прозрачно слово, правилно като разположение на думи, без инверсии, кротко, изреждащо, слово на един вид чист субект във винаги благо настроение.

Оттук и двете противоположни идеални грижи по отношение на думите – за символи с неизчерпаема смислова дълбочина, сложни като самия свят, но и за думи етикети, които като заобикалящите ни предмети изглеждат идентични на себе си. Както и двете идеални форми на реч – непрекъсващото изясняване на другото в едно нещо и краткото тавтологично твърдение, че то е само то и нищо повече. Помежду им е реалното слово, което разчита и на двете – и на дълбината на смисъла, и на етикетната еднозначност. Да ме разбират означава яснота и съответно думи с определено значение. И двете се определят от практическата ми свързаност с някакви други като мен в един малък свят. В същото време обаче съм и в голям свят, и то не сам, а заедно с други, които не са същите от малкия свят, и дори не са само хора. Това на свой ред налага моята реч да има сферична смислова пълнота и да развива допълнителни значения, които се наслагват върху простите значения и причиняват усложняването им и съответно образуването на символи.

Оттук се получават и двете свързани едно с друго усложнения. Както самият аз постоянно по различен начин се смесвам с някакви други в акта на моето разбиране, така и отделното нещо, което визирам, е постоянно по различен начин заедно с други неща - с другите като него, с други малко или повече различни от него, но и с такива, които са напълно различни. Това е основанието, обсъждайки човешкото същество, да го свързвам с животинското и биологичното, но и изобщо с всяко нещо, както и да твърдя кощунствено, че като всички неща в света и човекът е нещо. Настоявам обаче, че това може да се каже, а не, че е толкова в смисъл на реалност. Същото се отнася и за твърдението, че човекът е човек. Да се говори по-ефективно за човека, което означава и по-приблизено до предполагаемата негова реалност, означава да се съгласуват различни страни на проявите на човешкото. Означава да се има предвид и нечовешкото, с което е свързан човекът.

Доколкото може да има правила за такъв род херменевтика, те се поместват между двете крайности – едната, че нищо не е напълно различно от каквото и да е, и другата, че всяко нещо е напълно различно от каквото и да е. Но това е само идеална ситуация, един вид подготовка за влизане в конкретността на една или друга ситуация на разбиране и съответно на едни или други текстове. Оттук и неизбежният разнотон между изкуствената умност и редовата посредственост. Когато се отдаде случай да изпаднем в идеална ситуация, имаме приливи на несвойствен на съществото ни ум. По-често обаче сме в реални ситуации на

свързаност, които ни влекат към посредственост, независимо че често това ни доставя радост. Така че, ако в края на краищата се налага да кажем какви сме, сигурно не сме нито едното, нито другото. По-скоро сме постоянното колебаене между двете.